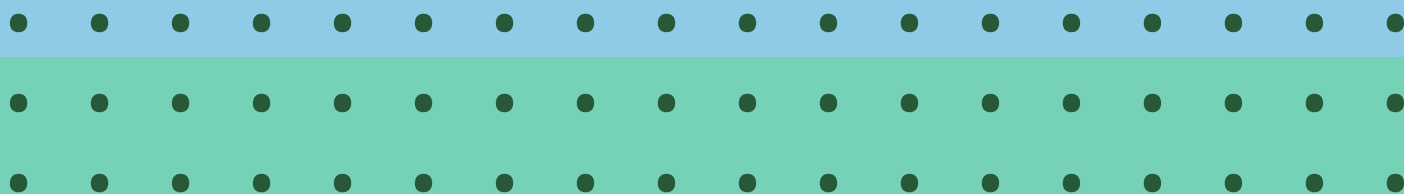

Sociaal en Cultureel Planbureau

Brede welvaart en kwaliteit van de samenleving

Kennisnotitie

Inhoud

1	Inleiding.....	3
2	Het bredewelvaartsdebat.....	4
3	Onderzoek naar kwaliteit van de samenleving	7
4	Kwaliteit van de samenleving als brandpunt van brede welvaart.....	9
5	Tot slot	13
	Literatuur.....	14

1 Inleiding

De politieke en maatschappelijke aandacht voor brede welvaart neemt verder toe. Het wordt steeds duidelijker dat groei van het bruto binnenlands product (bbp) weliswaar belangrijk is als graadmeter voor ‘smalle’ economische welvaart, maar tekortschiet als maatstaf voor de kwalitatieve ontwikkeling van de samenleving in bredere zin. Actuele dossiers als de klimaatcrisis, toenemende ongelijkheid of zorgen over polarisering tussen bevolkingsgroepen onderstrepen de urgentie van een brede blik op maatschappelijke vooruitgang. Ook discussies die voorheen vaak eendimensionaal werden opgevat, kennen inmiddels een bredere uitwerking. Zo is gezondheid meer dan alleen maar de afwezigheid van fysieke aandoeningen en heeft het armoedevraagstuk vertakkingen naar sociaal-culturele terreinen.

Over de vraag hoe zo’n brede blik op welvaart eruit zou moeten zien, is dan ook een levendig debat gaande tussen verschillende overheidsinstanties, wetenschappers en commentatoren (Ederveen en Stoel 2021; Groot 2019; Lambregtse 2021; Universiteit Utrecht 2023; Vollebergh 2022; Weerd 2019). Precies op dit punt schuilt echter ook het mogelijke risico dat uit de veelheid aan mogelijke interpretaties en invullingen van brede welvaart geen eenduidig beeld ontstaat welke terreinen er wel of niet toe gerekend kunnen worden en wat de onderliggende mechanismen zijn (Hoekstra 2019; Rocak en Keinemans 2022). In principe kan brede welvaart namelijk alles omvatten wat van waarde is. Zo worden naast economische en financiële aspecten bijvoorbeeld ook welbevinden, sociale cohesie, het klimaat en de leefomgeving betrokken in de discussie over welvaart. De meerwaarde van een bredewelvaartsblik is dat verschillende domeinen in samenhang worden gezien. Door deze integrale blik ontstaat zicht op mogelijke knelpunten en positieve samenhangen. Met zo’n veelomvattend blikveld is het des te belangrijker om steeds zo duidelijk mogelijk te maken wat brede welvaart precies is en hoe de verschillende aspecten ervan zich tot elkaar verhouden. Uiteindelijk is dit cruciaal om de abstracte discussie over brede welvaart te vertalen naar gedetailleerde kennis die direct bruikbaar is voor beleid.

Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) kan bij die opgave bogen op uitgebreide onderzoekservaring, die naadloos aansluit bij het idee van brede welvaart. In 1973 werd het SCP opgericht als ‘welzijnsplanbureau’ om tegenwicht te bieden aan het economisch denken dat vaak centraal staat bij de inrichting van beleid. Al in het instellingsbesluit is het integrale en brede karakter als taak opgenomen: ‘wetenschappelijke verkenningen verrichten met het doel te komen tot een samenhangende beschrijving van de situatie van het sociaal en cultureel welzijn in Nederland en van de op dit gebied te verwachten ontwikkelingen’ (Staatsblad 1973; SCP 2021: 5). De onderzoeksactiviteiten van het SCP zijn dus van oudsher al georiënteerd op vraagstukken die nu onderdeel zijn van het bredewelvaartdebat. Thema’s als welbevinden, verdelingsvraagstukken tussen groepen en het burgerperspectief op bijvoorbeeld klimaatverandering staan daarbij centraal. Met deze integrale blik geven we invulling aan een duidelijk afgebakend begrip van welvaart dat verdergaat dan alleen economische groei. De brede en integrale blik uit het instellingsbesluit kreeg vorm met rapportreeksen als het Sociaal en Cultureel Rapport (1974-2018), Sociale en Culturele Verkenningen (jaren negentig), De sociale staat van Nederland (2001-2018), het Continu Onderzoek Burgerperspectieven (vanaf 2008) en Sociale en Culturele Ontwikkelingen (vanaf 2023). Maar in andere publicaties kiezen we eveneens een brede invalshoek, om daarmee ook het beleid van een breder afwegingskader te voorzien. Dit was tevens het uitgangspunt van de SCP-bijdragen tijdens de coronapandemie (Plaisier et al. 2020), een kennisnotitie over de krappe arbeidsmarkt (Olsthoorn en

Roeters 2023) en een analyse van meerdimensionale ongelijkheid in Nederland (Vrooman et al. 2023). Kortom: het verder kijken dan naar economische indicatoren zit vanaf de oprichting in de haarvaten van het bureau en is de kern van zijn onderzoeksprogrammering. Vanuit deze traditie staat ‘kwaliteit van de samenleving’ inmiddels als centraal begrip in het onderzoeksprogramma geformuleerd.

Deze notitie bespreekt het verband tussen het huidige debat over brede welvaart en de traditie van SCP-onderzoek naar kwaliteit van leven en de kwaliteit van de samenleving. Daarbij zal blijken hoe de verschillende centrale begrippen die we hanteren ervoor zorgen dat brede welvaart niet alleen een breder perspectief voor beleid mogelijk maakt, maar ook steeds oog houdt voor de menselijke kant van complexe dossiers. Brede welvaart is zo niet alleen breed, maar ook duidelijk afgebakend door de concrete oriëntatie op de kwaliteit van de samenleving. De notitie werkt in drie stappen naar deze conclusie toe. Om te beginnen schetst de volgende paragraaf een beeld van het bredewelvaartsdebat in grote lijnen. Hier wordt duidelijk welke stappen er tot nu toe zijn ondernomen, maar ook op welke punten het SCP van plan is om het denken over brede welvaart nog verder te ontwikkelen. Vervolgens bespreekt de derde paragraaf wat we precies verstaan onder kwaliteit van de samenleving. Paragraaf 4 gaat nader in op de concrete bijdragen die het SCP met deze benadering van brede welvaart levert. In paragraaf 5 wordt tot slot kort de balans opgemaakt over het verband tussen brede welvaart en kwaliteit van de samenleving.

2 Het bredewelvaartsdebat

Internationaal

De gemene deler van de verschillende posities in het debat over brede welvaart is de ambitie verder te kijken dan alleen economische groei. Het bbp is een dusdanig invloedrijk beleidsinstrument dat door sommigen zelfs wordt gesproken van de ‘hegemonie van economische groei’ (Schmelzer 2016). Tegelijkertijd zijn de tekortkomingen van economische groei inmiddels voldoende bekend. De kritiek van een te grote focus op economische groei kent enkele beroemde publicaties, zoals de rapporten *The limits to growth* uit 1972 (Meadows et al. 1972) en *Our common future* van de commissie-Brundtland uit 1987 (WCED 1987). Het recentere werk van de commissie-Stiglitz is waarschijnlijk het belangrijkste ijkpunt in het huidige debat over brede welvaart (Stiglitz et al. 2009). Joseph Stiglitz signaleerde samen met zijn collega’s Amartya Sen en Jean-Paul Fitoussi dat het steeds moeilijker wordt om het bbp accuraat te berekenen. Belangrijker nog was de observatie dat cruciale ontwikkelingen op het gebied van sociaal welzijn en duurzaamheid van de leefomgeving volledig buiten beschouwing blijven. Vooral met het oog op de opwarming van de aarde en de daarmee gepaard gaande klimaatcrisis benadrukte de commissie daarom de noodzaak van een denkwijze die milieukosten en sociale vraagstukken naast de klassieke focus op de economie zet (Stiglitz et al. 2009: 9). Bovendien zou de economische blik zelf niet meer zozeer op algemene productieoutput gericht moeten zijn, maar meer op inkomen en consumptie om dicht bij de levenskwaliteit van mensen te blijven.

Deze basisgedachten over brede welvaart zijn vervolgens door anderen verder uitgewerkt. In 2014 bracht de *Conference of European Statisticians* (CES) een rapport uit, dat benadrukt dat brede welvaart niet alleen gaat om het uitbreiden van het aantal beleidsterreinen waarnaar wordt gekeken, maar dat er ook andere dimensies van ruimte en tijd in ogenschouw genomen zouden moeten worden. De huidige welvaart zou immers ten koste kunnen gaan van de welvaart elders, of van de welvaart van toekomstige generaties (UNECE 2014). Deze dimensies vestigen aanvullende aandacht op de afruilen die gepaard gaan met denken in termen van brede welvaart.

In Nederland: de planbureaus

Deze paragraaf zoomt in op de eerste gezamenlijke acties van de planbureaus en het Centraal Bureau voor de Statistiek. In Nederland kwam de beleidsaandacht in een stroomversnelling toen het kabinet-Balkenende IV aan het CBS, Centraal Planbureau, Planbureau voor de Leefomgeving en SCP vroeg om een Monitor Duurzaam Nederland te ontwikkelen. De eerste editie verscheen in 2009 (CBS/CPB/PBL/SCP 2009).¹ Deze monitor kende grote overeenkomsten met de CES-aanbevelingen; niet verwonderlijk aangezien het CBS daar een van de trekkers van was. Het was de opmaat voor de huidige Monitor Brede Welvaart, die het CBS sinds 2018 jaarlijks publiceert. Deze monitor maakt het CBS in opdracht van het kabinet, als vervolg op de aanbevelingen uit het rapport *Welvaart in Kaart* van de Tijdelijke Kamercommissie Breed Welvaartsbegrip (TK 2015/2016). Pas na het verschijnen van dit rapport wordt het gebruikelijk om over de term brede welvaart te spreken.² Voorheen ging het over duurzaamheid of duurzame ontwikkeling, zoals ook het geval was in het Stiglitz-rapport (Stiglitz et al. 2019). Brede welvaart is een typisch Nederlands begrip. In het buitenland wordt vaak gesproken over *wellbeing* of *beyond gdp*. In de Monitor Brede Welvaart definieert het CBS brede welvaart als ‘de kwaliteit van leven hier en nu en de mate waarin deze al dan niet ten koste gaat van die van latere generaties en/of van mensen elders in de wereld’ (CBS 2022).

Ook op regionaal niveau wordt er momenteel aan verschillende initiatieven gewerkt. Er wordt bijvoorbeeld geïnvesteerd in de zogeheten Regiodeals, een samenwerkingsverband met het doel elke Nederlandse regio te versterken op basis van de eigen uitdagingen en kansen. Dit regionale ontwikkelingsprogramma zet in op een accentverschuiving: van het stimuleren van economische groei naar het bevorderen van brede welvaart in de regio (Broekhoven et al. 2022). Aansluitend op deze benadering richten regionale kennisactoren, zoals het Fries Sociaal Planbureau, Sociaal Planbureau Groningen en HZ Kenniscentrum Zeeuwse Samenleving, zich op het vergaren en verspreiden van kennis over brede welvaart in de regio. Een aantal regionale actoren heeft, samen met enkele departementen, inmiddels het Nationaal Netwerk Brede Welvaart opgericht. Dit netwerk van onderzoekers en beleidsmakers heeft als doel brede welvaart meetbaar en bruikbaar te maken voor de regionale context. Deze initiatieven ondersteunen de ambities en verwachte mogelijkheden van brede welvaart voor beleid.

Brede welvaart, beleid en de planbureaus

Zo blijkt dat het idee van brede welvaart de tekentafel inmiddels heeft verlaten en al in de praktijk wordt gebracht. De ambities en mogelijkheden die er zijn ondersteunen de urgentie die vanuit de politiek aan brede welvaart wordt toegekend. Het kabinet-Rutte IV onderschreef bij monde van de minister van Financiën in een Kamerbrief de toegevoegde waarde van brede welvaart als integrerend denkkader en instrument voor beleid (TK 2021/2022a). Ook in de Miljoenennota heeft brede welvaart inmiddels een prominente plek gekregen: ‘Het kabinet onderschrijft het belang van brede welvaart en werkt aan verankering in de begrotingssystematiek. [...] Het kabinet streeft ernaar om de brede welvaart in Nederland te vergroten en heeft hierbinnen verschillende prioriteiten.’ (TK 2022/2023a).

Daarnaast besprak de Tweede Kamer verschillende moties over brede welvaart en de inrichting van beleid, beleidsverantwoording en begroting. In november 2022 nam de Kamer een motie aan, waarin

¹ Een publicatie die met een veelzeggend citaat van Konstantin Paustovskij opende: ‘Wij luchtten ons gemoed en gingen tekeer tegen de domheid van economen die zich alleen lieten leiden door de spreuk: “Na ons de zondvloed.”’

² In ieder geval het CPB gebruikte de term al eerder, in het rapport *Brede welvaart en nationaal inkomen* uit 2009.

de regering verzocht wordt voortaan duidelijk te maken hoe het Pakket Belastingplan bijdraagt aan de brede welvaart in Nederland (TK 2022/2023b). Dit is een betekenisvolle stap, omdat de Kamer zo aangeeft dat ook klassieke beleidsthema's als belastingen nu vanuit een breder dan uitsluitend financieel perspectief moeten worden bekeken. Bovendien wordt in verschillende andere moties een nadrukkelijk beroep gedaan op het CPB, PBL en SCP om meer kennis over brede welvaart te genereren en zo de verdere integratie van brede welvaart in de begrotingssystematiek mogelijk te maken.³ Al eerder zetten de planbureaus uiteen dat hun drie verschillende perspectieven bij elkaar invulling geven aan het totale veld van brede welvaart (PBL/SCP/CPB 2017). De sterkere focus op de begrotingssystematiek leidde in 2021 tot een plan van aanpak om werk van die gemeenschappelijke invulling te maken, middels een meerjarig traject. In de eerste tussenrapportage is voor het eerst een afwegingskader voor brede welvaart gepresenteerd, bestaande uit acht thema's die tezamen een bredewelvaartsanalyse mogelijk maken (CPB/PBL/SCP 2022). Paragraaf 4 van deze notitie gaat nader in op de tussenrapportage, die het fundament heeft gelegd voor verdere samenwerking tussen de planbureaus op het gebied van brede welvaart.

Drie uitdagingen voor brede welvaart in het debat

De ambities voor brede welvaart zijn groot. Daarbij zorgen de complexiteit van het vraagstuk en de hoge verwachtingen voor uitdagingen. Vanuit het SCP-perspectief zijn er drie belangrijke aandachtspunten waaraan gewerkt moet worden om het bredewelvaartsdebat verder te ontwikkelen. Ten eerste is de discussie over brede welvaart gebaat bij meer conceptuele concretisering, waarbij voor het SCP het vergroten van de bruikbaarheid voor beleid belangrijk is. De algemene inhoudelijke tendens is om het begrip 'welvaart' zo uit te breiden, dat naast de economie ook de sociale wereld en de natuurlijke leefomgeving worden meegenomen in vooruitgangsanalyses. Het bundelen van die verschillende inzichten is belangrijk, maar om van dit abstractere niveau naar beleidsrelevante inzichten te komen, is het zaak om zo precies mogelijk vast te leggen waar brede welvaart in detail over gaat.

Een tweede aandachtspunt bestaat uit het nader bepalen van de precieze sociaal-maatschappelijke aspecten van brede welvaart. Het valt namelijk op dat er in het debat nog relatief weinig aandacht is voor sociaal-culturele thema's, zoals maatschappelijke tegenstellingen, gevoelens van (politiek) onbehagen of discriminatie op basis van afkomst, geslacht of seksuele geaardheid (Vrooman nog te verschijnen). Het is dan ook een belangrijk aandachtspunt om de sociaal-maatschappelijke dimensies van brede welvaart in meer detail uit te werken.

Ten derde omvat brede welvaart met het grote aantal inhoudelijke thema's en indicatoren veel bewegende delen, maar blijven de onderliggende verbanden en mechanismen in de conceptuele discussie vooralsnog relatief onderbelicht. Om brede welvaart een goed afwegingskader te laten zijn, moeten mogelijke verbanden tussen de onderdelen een prominente rol krijgen. Onderdelen kunnen positief samenhangen, maar ook negatief; zo kan er een afruil zijn tussen betaalde arbeid en beschikbare vrije tijd. Daardoor komen mogelijke dilemma's in beeld, evenals de keuzes die gemaakt moeten worden als veel thema's in onderlinge samenhang worden gezien. Daarnaast zouden het verband met (informele) instituties en de invloed en legitimiteit van beleid in meer theoretisch detail kunnen worden verkend (Vrooman nog te verschijnen).

³ Zie bijvoorbeeld de moties Hammelburg c.s., Van Raan c.s. en Klaver-Ploumen (TK 2021/2022b, 2021/2022c, 2021/2022d). Vergelijkbare oproepen werden gedaan door de Raad van State, de Algemene Rekenkamer en de Studiegroep Begrotingsruimte.

Zoals andere deelnemers aan het debat, buigt ook het SCP zich over deze vragen. Op basis van onze jarenlange onderzoekstraditie vinden we het antwoord op de drie besproken uitdagingen in het formuleren van kwaliteit van de samenleving als onderzoeksfocus. Zo geeft het SCP een duidelijke oriëntatie aan zijn aandeel in het debat over brede welvaart. Als analytisch denkkader bouwt kwaliteit van de samenleving op een uitgebreid conceptueel begrip van de economische, ecologische, demografische, technologische en ideologische drijvende krachten waaraan de samenleving onderhevig is. In het verlengde daarvan geven de vijf deelaspecten van kwaliteit van de samenleving zicht op onderliggende verbanden tussen de verschillende elementen van brede welvaart.

3 Onderzoek naar kwaliteit van de samenleving

Het begrip ‘kwaliteit van de samenleving’ is nauw verwant aan, maar tegelijkertijd omvattender dan het klassieke SCP-begrip ‘kwaliteit van leven’. Het SCP hanteerde kwaliteit van leven als maatstaf om de stand van zaken in Nederland vanuit burgerperspectief in kaart te brengen. Dit gebeurde van 2001 tot 2020 bijvoorbeeld met de tweejaarlijkse publicatie *De sociale staat van Nederland* (Den Ridder et al. 2020). In deze rapporten beschreef en analyseerde het SCP de ontwikkeling van de kwaliteit van leven van de Nederlandse bevolking, met oog op verschillen tussen groepen in de samenleving. Hierbij was aandacht voor objectieve kerncijfers over de levensdomeinen onderwijs, arbeid, inkomen, gezondheid, vrijetijdsbesteding, maatschappelijke participatie, sociale veiligheid, huisvesting en woonomgeving. Daarnaast gingen de rapporten ook in op subjectieve aspecten, zoals vertrouwen in de politiek en levenstevredenheid. Zo bood het SCP aan de hand van kwaliteit van leven een brede blik op de stand en ontwikkeling van de Nederlandse samenleving. In het verlengde hiervan beschreef het SCP tot een aantal jaar geleden brede welvaart voornamelijk langs deze lijnen (Boelhouwer 2016).

Hoewel het begrip ‘kwaliteit van leven’ nog steeds een belangrijke rol speelt, hanteert het SCP inmiddels het centrale begrip ‘kwaliteit van de samenleving’. Hierop is ook het onderzoeksprogramma geënt. De inhoudelijke verschuiving van kwaliteit van leven naar kwaliteit van de samenleving geeft beter zicht op bredere maatschappelijke ontwikkelingen. Kwaliteit van de samenleving heeft niet alleen aandacht voor de individuele kwaliteit van leven en de verdeling daarvan, maar ook voor samenlevingsaspecten: sociale cohesie, duurzame ontwikkeling en effectief en legitiem overheidsbeleid (SCP 2021). Het meenemen van deze aanvullende aspecten biedt de mogelijkheid om uitspraken te doen over deze verschijnselen, die de ontwikkeling van de samenleving in bredere zin karakteriseren. Met het begrip ‘kwaliteit van de samenleving’ geven we invulling aan brede welvaart, waarbij we tevens reageren op de hiervoor geschetste uitdagingen. We beschrijven nu kort wat de vijf elementen van kwaliteit van de samenleving inhouden.

Element 1: een bevolking in optimale welvaart en welbevinden (kwaliteit van leven)

Om te beginnen draait kwaliteit van de samenleving om het gerealiseerde niveau van collectieve welvaart en welbevinden (kwaliteit van leven). Dit vertaalt zich op twee manieren naar het onderzoek dat het SCP verricht. Ten eerste onderzoeken we de materiële welvaart van mensen. In lijn met de aanbeveling van de commissie-Stiglitz (Stiglitz et al. 2019) staat daarbij niet de economische groei of het bbp per hoofd van de bevolking centraal, maar de gemiddelde inkomens en financiële vermogens van mensen in Nederland. Ten tweede richt dit perspectief zich op gemiddelden van welzijn en

welbevinden, bijvoorbeeld als het gaat om zinvolle dagbesteding en tevredenheid met het leven. Hier kijken de onderzoeksvragen ook naar de mogelijkheid om deel te nemen aan de samenleving. De thema's hier gaan verder dan economische participatie, zoals de mate waarin mensen hun opleidingspotentieel realiseren, mantelzorg verlenen of aan vrijwilligerswerk doen. Daarnaast komen bij dit element culturele hulpbronnen, sociale veiligheid en politieke deelname aan bod.

Element 2: rechtvaardige verdeling

Dit tweede aspect van kwaliteit van de samenleving gaat over de verdeling van welvaart en welbevinden onder burgers. Hier gaat het om een rechtvaardige verdeling van zowel lusten als lasten, onder alle groepen in de Nederlandse samenleving. Daarbij is ongelijkheid is een belangrijke factor: in welke mate kan ongelijkheid bestaan als het gaat om de middelen en inspanningen die burgers en andere partijen moeten leveren om een zekere kwaliteit van leven te realiseren? Rechtvaardigheid betekent daarbij niet per se dat elke vorm van ongelijkheid moet worden vermeden, aangezien ook rekening kan worden gehouden met verschillen in aanleg, talent en geleverde inspanning. Wel is het belangrijk oog te hebben voor stratificatiemechanismen en intergenerationele mobiliteit. De aandacht gaat daarbij uit naar zowel de onderkant als de bovenkant van de verdeling.

Element 3: voldoende maatschappelijke samenhang

De verbindingen tussen verschillende groepen en de afwezigheid van spanningen tussen hen zijn belangrijk voor de mate van maatschappelijke samenhang. Hiertoe behoort de mate waarin mensen beschikken over sociale netwerken. Daarnaast vallen thema's als mediaconsumptie en heterogamie in deze categorie, en ook gevoelens van onbehagen over de samenleving en gebrek aan vertrouwen in maatschappelijke instanties. Het vertrouwen tussen (groepen) burgers en de politiek speelt hier eveneens een belangrijke rol. Verder is er aandacht voor processen van discriminatie en racisme (Felten et al. 2021). Bovendien komen bredere processen van in- en uitsluiting aan bod, omdat ze direct verband houden met de interacties, cohesie en kansengelijkheid van diverse groepen Nederlanders.

Element 4: duurzame ontwikkeling

Waar het onderwerp duurzaamheid in het algemene gebruik vooral over ecologie en klimaat lijkt te gaan, omvat het voor het SCP ook een belangrijke sociaal-maatschappelijke component. Met duurzame ontwikkeling wordt namelijk bedoeld op de mate waarin de Nederlandse samenleving – specifiek met het oog op welvaart, welbevinden en sociale samenhang – ook in toekomstige zin houdbaar is. Duurzame ontwikkeling wordt dus op een brede manier begrepen; ecologie en klimaat zijn hiervan belangrijke drijfveren. In hoeverre hangt onze toekomstige welvaart bijvoorbeeld af van milieuvervuilende economische activiteiten, die in tijden van klimaatverandering onhoudbaar zijn? Zo bestaat er een direct verband tussen klimaatverandering en de hiervoor genoemde aspecten van kwaliteit van de samenleving. Bovendien spelen verdelingsaspecten een rol: klimaatverandering raakt groepen mensen op verschillende manieren, bijvoorbeeld op basis van sociaal-economische status (Harlan et al. 2015). Bij dit onderdeel is er ook aandacht voor de gevolgen die het inrichten van onze kwaliteit van de samenleving heeft op andere landen.⁴

⁴ In dit verband worden vaak ook de *Sustainable Development Goals* genoemd. In het kader van de kwaliteit van de samenleving worden deze opgevat als bron van universele rechten van mensen, waar plichten voor de overheid uit voortvloeien (om het 'algemeen belang' te dienen). Andere bronnen zijn de Grondwet, de universele rechten van de mens en VN-verdragen over de rechten van kinderen en personen met een handicap.

Element 5: effectief en legitiem overheidsbeleid

De vier tot nu toe genoemde aspecten van de kwaliteit van de samenleving hebben te maken met de invulling van het algemeen belang. Vragen over het algemeen belang komen via de vormgeving en uitvoering van beleid uit op de rol van de overheid. Daarmee wordt het vijfde deelaspect van kwaliteit van de samenleving zichtbaar: een effectief en legitiem overheidsbeleid. Effectiviteit betreft de overeenstemming tussen bedoeling en uitkomsten van beleid, en ook de eventuele neveneffecten ervan. De legitimiteit van beleid heeft te maken met de mate waarin burgers bereid zijn het gezag van overheidsinstanties en beleidsinterventies te aanvaarden. Dit vraagstuk kan vanuit verschillende invalshoeken worden bekeken, waarbij naast input-, proces- en outputlegitimiteit ook de politieke visie van belang is (Beckert 2020). In elk geval staat de relatie tussen burger en politiek centraal.

Alles bij elkaar geven deze vijf aspecten invulling aan het begrip 'kwaliteit van de samenleving'. Hoewel elk aspect op zich kan worden onderzocht, is er ook sprake van overlap en wederzijdse samenhang. Daarom is het belangrijk om dit, en mogelijke afruilen tussen de verschillende aspecten, in kaart te brengen. Hoewel dat een complexe en veelomvattende opgave is, blijkt hier tegelijkertijd de toegevoegde waarde van het denken in termen van kwaliteit van de samenleving. Het zijn immers precies de brede verbanden en gedetailleerde afruilmechanismen die bij een eenzijdige focus op toename van het bbp buiten zicht zouden blijven.

4 Kwaliteit van de samenleving als brandpunt van brede welvaart

De uitdaging van brede welvaart is om het blikveld zo af te bakenen dat er duidelijk zicht ontstaat op concrete uitkomsten. Het kernidee om naast de economie ook de sociale wereld en de natuurlijke leefomgeving mee te nemen in welvaartsoverwegingen zou anders over de eigen conceptuele breedte kunnen struikelen. Kwaliteit van de samenleving is voor het SCP de sleutel tot deze opgave. De vijf deelaspecten geven een duidelijke oriëntatie aan het onderzoeksprogramma en leggen daarmee de basis voor een welvaartsbegrip dat omvattender en genuanceerder is dan economische groei. Bezien vanuit het algemeen belang zijn een bevolking in optimale welvaart en welbevinden, een rechtvaardige verdeling, voldoende maatschappelijke samenhang, een duurzame ontwikkeling en een effectief en legitiem overheidsbeleid wenselijke uitkomsten. Tegelijkertijd duiden de vijf deelaspecten ook duidelijke grenzen aan. Kwaliteit van de samenleving geeft op die manier een specifieke oriëntatie aan de SCP-benadering van brede welvaart. Brede welvaart is zo niet alleen breed, maar juist ook altijd concreet gericht op het verbeteren van het menselijk samenleven.

Drie voorbeeldprojecten uit het huidige werkprogramma

We geven bij het SCP invulling aan brede welvaart via ons onderzoeksprogramma, dat gebaseerd is op het begrip 'kwaliteit van de samenleving'. Dit blijkt ook uit de huidige onderzoeksprojecten. Zo loopt momenteel het project Gescheidenheid, diversiteit en instituties, dat onderzoekt welke groepen elkaar wel of juist niet in het dagelijks leven tegenkomen en welke processen van in- en uitsluiting daarbij een rol spelen. De bevindingen uit dit onderzoek houden verband met het aspect van voldoende maatschappelijke samenhang en kunnen als basis dienen voor beleid dat de samenleving op dit punt beoogt te verbeteren. Een tweede voorbeeld is het project Verschil in Nederland, met als doel om de verschillen in hulpbronnen van Nederlanders in kaart te brengen. Daarbij wordt gekeken naar ongelijkheid tussen groepen op basis van factoren als inkomen, opleiding en gezondheid. Dit onderzoeksproject raakt aan meerdere aspecten, omdat het verwant is

aan zowel het idee van een bevolking in optimale welvaart en welbevinden als aan het principe van een rechtvaardige verdeling. Een derde voorbeeld is de nieuwe publicatiereeks Sociale en Culturele Ontwikkelingen. Hierin wordt met een brede waaier aan indicatoren de ‘stand van het land’ geschetst op basis van sociaal-maatschappelijke ontwikkelingen. Daarbij kijkt de overkoepelende analyse nadrukkelijk naar samenlevingsaspecten. De drie voorbeelden illustreren hoe het begrip ‘kwaliteit van de samenleving’ onderzoeksprojecten inspireert die uiteindelijk kunnen bijdragen aan beleid dat niet beperkt blijft tot sturen op economische groei, maar juist stuurt op brede welvaart.

Samenwerkende planbureaus: acht thema's

Het SCP werkt daarnaast samen met het CPB en PBL aan een gezamenlijk bredewelvaartproject. Met dit project geven de planbureaus gehoor aan de oproep uit politiek Den Haag om brede welvaart meer inhoudelijke handvatten te geven, zodat er bij de inrichting van beleid beter gebruik van kan worden gemaakt. Dit samenwerkingsverband draait om de verankering van brede welvaart in de begrotingscyclus. Het leent zich bij uitstek voor een nadere uitwerking van brede welvaart, omdat de expertisegebieden van het SCP, CPB en PBL – die overeenkomen met respectievelijk de sociale, economische en natuurlijke wereld – elkaar goed aanvullen (CPB/PBL/SCP 2022). Tezamen hebben de planbureaus inzicht in de verschillende onderdelen van brede welvaart. Voor het SCP draagt deze samenwerking met de twee andere planbureaus belangrijke economische en leefomgevingsinzichten aan, die normaal gesproken verder weg van de eigen onderzoeksfocus zouden blijven. Hier kan worden gedacht aan onderwerpen als luchtkwaliteit of kenniskapitaal als economische productiefactor. Het is echter belangrijk om te benadrukken dat dit niet betekent dat het SCP zich binnen dit samenwerkingsverband alleen zal toeleggen op de sociaal-maatschappelijke thema's die het dichtst bij de eigen expertise liggen. Juist vanuit het perspectief van kwaliteit van de samenleving kan het SCP namelijk ook in de discussie over andere bredewelvaartsaspecten – de economie en de leefomgeving – belangrijke bijdragen leveren.

Dit kan worden verduidelijkt aan de hand van de benadering van brede welvaart die de planbureaus hanteren, waarbij brede welvaart wordt uitgewerkt via acht thema's. Elk afzonderlijk thema werpt licht op een specifiek domein dat van belang is voor de opgaven waar Nederland voor staat. Tegelijkertijd blijven de acht thema's met elkaar verbonden, waardoor ze een integrale en brede blik op welvaart hier, nu, later en elders mogelijk maken. De thema's worden als volgt gedefinieerd (CPB/PBL/SCP 2022: 16-28). Bij elk van de thema's speelt het verdelingsvraagstuk een rol, is het expliciet de bedoeling om vooruit te kijken en samenhangen en afruilen in beeld te krijgen.

Thema 1: subjectief welzijn

Het eerste thema gaat in de kern over de mate waarin mensen tevreden zijn met het leven. De waarderingen die mensen aan hun leven geven, maar ook levenshoudingen en persoonlijke belevingen, spelen een belangrijke rol voor subjectief welzijn. Naast algemene tevredenheid gaat het ook om verschillende levensdomeinen. Zo kan er worden gekeken naar hoe tevreden mensen zijn met hun woonomgeving (Buitelaar en Schilder 2020). Daarnaast is het belangrijk om aandacht te besteden aan de structurele verschillen in het subjectief welzijn van diverse groepen Nederlanders, afhankelijk van hun positie op de arbeidsmarkt, hun inkomen en gezondheid (Boelhouwer en Vonk 2019).

Thema 2: gezondheid

Dit onderwerp omvat zowel de fysieke als mentale gezondheid van mensen. Daarnaast is er aandacht voor het leven met beperkingen, de mate van ervaren gezondheid en het idee van eigen regie en veerkracht in het leven. Dit brede begrip van gezondheid wordt vervolgens ook vanuit een verdelingsperspectief bekeken. Gezondheidsproblemen of -beperkingen kunnen namelijk van invloed zijn op de mogelijkheden die mensen hebben om deel te nemen aan de samenleving (Vermeij en Hamelink 2021). Omgekeerd kunnen sociaal-economische verschillen tussen groepen een effect hebben op de gezondheid (Pharos 2019).

Thema 3: consumptie en inkomen

Inkomen bepaalt de consumptiemogelijkheden van mensen. Arbeid en vermogen zijn belangrijke bronnen van inkomen, waardoor financiële aspecten hier een centrale rol spelen. Tegelijkertijd speelt er ook een culturele component mee, vooral als het gaat om inkomen en consumptie als bron van sociale status (Wisman 2019). Inkomensverdeling en -ongelijkheid zijn daarom belangrijke vraagstukken, temeer omdat er een verband bestaat tussen werk en inkomen enerzijds en mentale gezondheid, participatiemogelijkheden en subjectief welzijn anderzijds (CPB en SCP 2020).

Thema 4: onderwijs en opleiding

Onderwijs en opleiding zijn in twee opzichten belangrijk voor brede welvaart. Enerzijds stelt onderwijs mensen in staat zich te ontwikkelen en te ontplooien. Daarom heeft onderwijs direct te maken met de mogelijkheden die mensen hebben op de arbeidsmarkt, en ook met subjectief welbevinden. Vanuit dit oogpunt is kansenongelijkheid in het onderwijs dan ook een belangrijk aandachtspunt (Herweijer et al. 2021). Anderzijds is een goed opgeleide bevolking ook belangrijk voor de economie, gezondheid, bredere participatie in de samenleving en de toekomstige welvaart.

Thema 5: ruimtelijke samenhang en kwaliteit

Dit thema begint vanuit het inzicht dat een goede inrichting van de ruimte en leefomgeving voor zowel de huidige als toekomstige brede welvaart van belang is. Het houdt verband met een breed scala aan onder meer medische, economische en esthetische overwegingen. Ook hier is sprake van verdelingseffecten, omdat de omgevingseigenschappen per buurt of regio kunnen verschillen. Dit onderstreept het belang van ruimtelijke samenhang voor brede welvaart (Thissen en Content 2022).

De vijf tot nu toe besproken thema's hebben voornamelijk betrekking op het hier en nu, waarbij van daaruit de effecten voor later in kaart worden gebracht. Bij de andere drie wordt een kapitalenbenadering aangehouden, waarbij het idee is dat het hier om *voorraden* van hulpbronnen gaat, waarvan latere generaties gebruik kunnen maken.

Thema 6: economisch kapitaal

Ook als het idee van brede welvaart steeds invloedrijker wordt, zal een deel van de economie gericht blijven op het produceren van materiële welvaart. Het thema economisch kapitaal geeft zich daar rekenschap van. Hieronder vallen menselijk, fysiek, kennis- en financieel kapitaal. Bepaalde vormen van fysiek kapitaal kunnen ook bredewelvaartsbaten hebben, bijvoorbeeld wanneer gebouwen en infrastructuur bijdragen aan een verbeterde fysieke leefomgeving. Kenniskapitaal, zoals data en patenten, kan door kennisverspreiding bijdragen aan een hogere brede welvaart, maar brengt ook nieuwe vormen van ongelijkheid met zich mee (Antonelli en Tubiana 2020).

Thema 7: natuurlijk kapitaal

Het thema natuurlijk kapitaal gaat over de houdbaarheid van de voorraad natuurlijke hulpbronnen die belangrijk zijn voor welzijn en welvaart. Sommige van die hulpbronnen zijn hernieuwbaar, zoals zonne-energie en windkracht. Andere grondstoffen zijn dat niet, zoals fossiele brandstoffen en ertsen. Daarnaast onderstreept de problematiek van milieuvervuiling en klimaatverandering de noodzaak om de welvaartsproductie te ontkoppelen van het benutten van begrensde hoeveelheden natuurlijk kapitaal (Steffen et al. 2015). Bovendien spelen ook hier distributievraagstukken een belangrijke rol. Het gebruik van natuurlijk kapitaal moet immers tussen verschillende groepen en regio's worden verdeeld, en ook tussen het gebruik vandaag en in de toekomst.

Thema 8: sociaal kapitaal

Bij het achtste en laatste thema gaat het om sociale netwerken, sociale cohesie en de gemeenschappelijke verbanden van mensen. Sociaal kapitaal kan op twee manieren worden begrepen. Enerzijds draait het begrip om de mate van sociale cohesie in de maatschappij als geheel (De Bakker et al. 2023). Daarbij gaat de aandacht uit naar zowel horizontale verbindingen tussen groepen in de samenleving als naar verticale sociale verbindingen tussen de maatschappij en (politieke) instanties. Anderzijds gaat sociaal kapitaal over maatschappelijke ongelijkheid tussen groepen, die kan worden geanalyseerd aan de hand van de hoeveelheid sociale hulpbronnen (bv. sociale contacten binnen netwerken) die mensen ter beschikking hebben (Bourdieu 1986). Dit perspectief biedt bijvoorbeeld zicht op de vorming van sociale klassen op basis van verschillende assen van ongelijkheid. In het onderzoek naar Verschil in Nederland onderscheidt het SCP vier typen hulpbronnen, waarbij naast sociaal kapitaal ook financieel, cultureel en persoonskapitaal belangrijk zijn (Vrooman et al 2023).

Kwaliteit van de samenleving en de acht thema's

Met deze acht thema's voorzien de drie planbureaus brede welvaart van een afwegingskader voor beleidsvorming. Vergeleken met de SCP-benadering hanteren de planbureaus samen een iets ruimer begrip van brede welvaart. De expertisegebieden van de drie bureaus vullen elkaar immers goed aan. Vanuit SCP-oogpunt is dit bijvoorbeeld zichtbaar bij de thema's economisch kapitaal en natuurlijk kapitaal, die het blikveld op welvaart nog verder verruimen. Tegelijkertijd is binnen dit bredere samenwerkingsverband de notie van kwaliteit van de samenleving van grote toegevoegde waarde. Voor sommige thema's is dit intuïtief duidelijk. Zo corresponderen de thema's subjectief welzijn en sociaal kapitaal direct met deelaspecten van kwaliteit van de samenleving, waardoor de SCP-expertise op dat gebied dan ook als basis voor verdere ontwikkeling kan dienen. Maar ook bij thema's die normaal gesproken iets verder van de klassieke onderzoeksfocus van het SCP afliggen, is kwaliteit van de samenleving van cruciaal belang. De centrale rol van verdelings- en ongelijkheidsvraagstukken binnen elk thema van brede welvaart is daarvan al een eerste indicatie.

Kwaliteit van de samenleving biedt ook houvast in complexe beleidsvraagstukken waar economische of ecologische dimensies een belangrijke rol spelen. Hier fungeert kwaliteit van de samenleving als brandpunt, dat ervoor zorgt dat ook de economische en natuurlijke welvaartsdomeinen georiënteerd zijn op het bevorderen van de verschillende aspecten van menselijk samenleven. Natuurgebieden worden bijvoorbeeld door verschillende groepen mensen op een andere manier beleefd en gebruikt (Dekker et al. 2022), waardoor de ruimtelijke omgeving ook te maken heeft met *een bevolking in optimale welvaart en welbevinden*. De mogelijkheden van mensen om hun huis te verduurzamen worden mede bepaald door hun sociaal-economische positie, waardoor natuurlijk kapitaal direct verband

houdt met *een rechtvaardige verdeling* (Leroy 2021). En de transitie naar een circulaire economie is gebaat bij *een effectief en legitiem overheidsbeleid*, waardoor een politieke visie ter verantwoording van de grote veranderingen in het leven van mensen van cruciaal belang is (Beckert 2020). Zoals deze voorbeelden illustreren, geeft de kwaliteit van de samenleving richting aan bredewelvaartsdiscussies, zodat die uiteindelijk het menselijk samenleven in alle facetten verbeteren.

5 Tot slot

Brede welvaart breidt het zicht op maatschappelijke vooruitgang uit van een smalle focus op groei van het bbp naar een omvattende blik op sociaal-maatschappelijke kwesties, leefomgevingsvraagstukken en sociaal-economische ontwikkelingen. Het SCP geeft met de onderzoekstraditie naar kwaliteit van de samenleving concrete invulling aan zijn positie in de opgave van brede welvaart. Kwaliteit van de samenleving fungeert daarbij voor ons als brandpunt voor brede welvaart en maakt het daardoor mogelijk te reageren op de drie uitdagingen die wij daarbij zien in het debat.

De algemene opgave is om het theoretische debat over welvaart conceptueel te concretiseren en werkbaar te maken voor beleid. De nadruk die het SCP legt op de vijf deelaspecten van kwaliteit van de samenleving vertaalt het algemene idee van brede welvaart naar concrete discussies over bijvoorbeeld de verdeling van welbevinden of de rol van een legitiem en effectief overheidsbeleid. Daarbij is de samenhang tussen de elementen van belang.

Het tweede aandachtspunt bestaat uit de observatie dat de sociaal-maatschappelijke dimensie van brede welvaart tot dusverre nog relatief onderbelicht blijft. Via het begrip ‘kwaliteit van de samenleving’ vestigt het SCP de aandacht op kwesties als sociale samenhang en gevoelens van (politiek) onbehagen. Bovendien legt dit perspectief de sociaal-maatschappelijke aspecten van ogenschijnlijk andersoortige vraagstukken bloot. Zo spelen er belangrijke verdelingsaspecten mee in de discussie over klimaatverandering, waardoor ongelijkheid tussen groepen ook hier op de agenda komt te staan.

Het derde aandachtspunt bestaat in de noodzaak om de afruilen en onderliggende dwarsverbanden tussen de verschillende aspecten van brede welvaart beter in kaart te brengen. Dit is een omvangrijke opgave die grotendeels buiten de focus van deze notitie valt. Door de koppeling van het begrip ‘kwaliteit van de samenleving’ aan brede welvaart zetten we wel een belangrijke stap in de goede richting. Aan het onderzoek naar kwaliteit van de samenleving ligt immers een brede sociaal-wetenschappelijke expertise ten grondslag, die ook op brede welvaart kan worden toegepast. Via kwaliteit van de samenleving koppelt het SCP het bredewelvaartsbegrip aan uitgebreide wetenschappelijke kennis over drijvende krachten, zoals technologische en demografische veranderingen en de mogelijke effecten daarvan. Een belangrijke volgende stap is om die aanwezige kennis te gebruiken, om op zowel conceptueel als empirisch niveau de verschillende welvaartsdomeinen concrete invulling te geven en de wisselwerking tussen de domeinen uit te werken: waar bevinden zich samenhangen en afruilen? Dit is van centraal belang om beter grip te krijgen op de beleidskeuzes die gepaard gaan met denken in termen van brede welvaart.

Literatuur

- Antonelli, C. en M. Tubiana (2020). Income inequality in the knowledge economy. In: *Structural Change and Economic Dynamics*, jg. 2020, nr. 55, p. 153-164 (doi.org/10.1016/j.strueco.2020.07.003).
- Bakker, E. de, L. Thijssen en W. Portegijs (2023). *Samenleving in beweging. Diversiteit en sociale cohesie nader beschouwd*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Beckert, J. (2020). The exhausted futures of neoliberalism: from promissory legitimacy to social anomy. In: *Journal of Cultural Economy*, jg. 13, nr. 3, p. 318-330. (doi.org/10.1080/17530350.2019.1574867).
- Boelhouwer, J. (2016). *Het brede welvaartsbegrip volgens het SCP*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Boelhouwer, J. en F. Vonk (2019). Kwaliteit van leven: Leefsituatie en tevredenheid met het leven. In: A. Wennekers, J. Boelhouwer, C. van Campen en J. Kullberg (red.), *De sociale staat van Nederland 2019* (p. 305-343). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In: J. Richardson (red.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (p. 241-258). Westport: Greenwood.
- Broekhoven, S. van, A. Weterings, E. Evenhuis, F. Daalhuizen en M. van der Staak (2022). *De regiodeals in de praktijk. Casusonderzoek naar de uitwerking van de ambities voor een ander regionaal beleid in de beleidspraktijk*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.
- Buitelaar, E. en F. Schilder (2020). *Waardering van de buitenruimte: Een analyse naar aanleiding van de Motie Koerhuis-Van Eijs*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.
- CBS (2022). *Brede welvaart*. Geraadpleegd 23 januari 2024 via www.cbs.nl/nl-nl/dossier/brede-welvaart/monitor-brede-welvaart-sustainable-development-goals-2022/brede-welvaart.
- CBS/CPB/PBL/SCP (2009). *Monitor duurzaam Nederland*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek/Centraal Planbureau/Planbureau voor de Leefomgeving/Sociaal en Cultureel Planbureau.
- CPB (2009). *Brede welvaart en nationaal inkomen*. Den Haag: Centraal Planbureau.
- CPB/SCP (2020). *De brede baten van werk*. Den Haag: Centraal Planbureau/Sociaal en Cultureel Planbureau.
- CPB/PBL/SCP (2022). *Verankering van brede welvaart in de begrotingssystematiek. Voortgangsrapportage van de drie gezamenlijke planbureaus*. Den Haag: Centraal Planbureau/Planbureau voor de Leefomgeving/Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dekker, J.N.M., C.S.A. van Koppen en A.E. Buijs (2022). Landscape justice and vulnerable groups. The case of cultural minorities in the Netherlands. In: *Landschap: Tijdschrift voor landschapsecologie en milieukunde*, jg. 39, nr. 2, p. 105-113.
- Ederveen, S. en M. Stoel (2021). Veranker sturen op 'brede welvaart' in het regeerakkoord. In: *Economisch Statistische Berichten*, jg. 106, nr. 4800S, p. 40-42.
- Felten, H., S. Does, S. De Winter Koçak, A. Asante, I. Andriessen, R. Donker en A. Brock (2021). *Institutioneel racisme in Nederland. Literatuuronderzoek naar de aanwijzingen voor institutioneel racisme op de domeinen arbeidsmarkt, woningmarkt, onderwijs en politie*. Utrecht: Kennisplatform Inclusief Samenleven.
- Groot, A. de (2019). Geluk zou centrale rol in Monitor Brede Welvaart moeten vervullen. In: *Economisch Statistische Berichten*, jg. 104, nr. 4779, p. 542-545.
- Harlan, S.L., D.N. Pellow, J.T. Roberts, S.E. Bell, W.G. Holt en J. Nagel (2015). Climate change and inequality. In: R.E. Dunlap en R.J. Brulle (red.), *Climate change and society: Sociological perspectives* (p. 127-163). Oxford: Oxford University Press.
- Herweijer, L., R. Maslowski en J. Rozer (2021). Ongelijke kansen in het onderwijs. In: L. van Noije, D. Verbeek-Oudijk en J. de Haan (red.), *Kwesties voor het kiezen 2021: Analyse van vijf urgente maatschappelijke vraagstukken voor de komende kabinetsperiode* (p. 20-81). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Hoekstra, R. (2019). *Replacing GDP by 2030. Towards a common language for the well-being and sustainability community*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lambregtse, C. (2021). Brede welvaart: waarom de SER al 30 jaar hamert op het belang ervan. In: *SER Magazine*, 12 oktober 2021. Geraadpleegd 23 januari 2024 via www.ser.nl/nl/actueel/zicht/op/brede-welvaart-ser.
- Leroy, P. (2021). Zonder sociaal beleid faalt het klimaatbeleid. In: *S&D*, jg. 78, nr. 5, p. 32-41.
- Meadows, D.H., D.L. Meadows, J. Randers en W.W. Behrens (1972). *The limits to growth. A report on the Club of Rome's project on the predicament of mankind*. New York: Universe Books.

- Olsthoorn, M. en A. Roeters (2023). *Reflectie SCP op Aanpak Arbeidsmarktkrapte: Krappe arbeidsmarkt vraagt om meer mensgerichte oplossingen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- PBL/SCP/CPB (2017). *Naar een verkenning brede welvaart*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving/Sociaal en Cultureel Planbureau/Centraal Planbureau.
- Pharos (2019). *Sociaal economische Gezondheidsverschillen (SEGV). Factsheet*. Utrecht: Pharos.
- Plaisier, I., F. Wagemans en M. de Klerk (2020). *Welbevinden ten tijde van corona. Actualisatie van bevindingen op basis van een bevolkingsenquête uit oktober 2020*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Ridder, J. den, E. Josten, J. Boelhouwer en C. van Campen (2020). *De sociale staat van Nederland 2020*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Rocak, M. en S. Keinemans (2022). Het nuttige, maar sticky concept van brede welvaart. In: *Sociale Vraagstukken*, 7 maart 2022. Geraadpleegd 23 januari 2024 via www.socialevraagstukken.nl/het-nuttige-maar-sticky-concept-van-brede-welvaart.
- Schmelzer, M. (2016). *The hegemony of growth. The OECD and the making of the economic growth paradigm*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SCP (2021). *Meerjarenplan 2021-2025*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Staatsblad (1973). Besluit van 30 maart 1973, inhoudende instelling van een Sociaal en Cultureel Planbureau. In: *Staatsblad*, 10 mei 1973, nr. 175. Geraadpleegd 7 februari 2024 via zoek.officielebekendmakingen.nl/stb-1973-175.pdf.
- Steffen, W., K. Richardson, J. Rockstrom, S.E. Cornell, I. Fetzer, E.M. Bennett, R. Biggs, S.R. Carpenter, W. de Vries, C.A. de Wit, C. Folke, D. Gerten, J. Heinke, G.M. Mace, L.M. Persson, V. Ramanathan, B. Reyers en S. Sorlin (2015). Sustainability. Planetary boundaries: guiding human development on a changing planet. In: *Science*, jg. 347, nr. 6223, art. 1259855 (doi.org/10.1126/science.1259855).
- Stiglitz, J., A. Sen en J.-P. Fitoussi (2009). *Report by the commission on the measurement of economic performance and social progress*.
- Thissen, M. en J. Content (2022). *Brede welvaart in Nederlandse gemeenten: Het belang van regionale samenhang*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.
- TK (2015/2016). *Rapport tijdelijke commissie Breed welvaartsbegrip*. Tweede Kamer, vergaderjaar 2015/2016, 34298, nr. 3.
- TK (2021/2022a). *Parlementair onderzoek Breed welvaartsbegrip*. Brief van de minister van Financiën van 23 mei 2022. Tweede Kamer, vergaderjaar 2021/2022, 34298, nr. 37.
- TK (2021/2022b). *Nota over de toestand van 's Rijks Financiën*. Motie van het lid Hammelburg c.s. van 7 oktober 2021. Tweede Kamer, vergaderjaar 2021/2022, 35925, nr. 88.
- TK (2021/2022c). *Nota over de toestand van 's Rijks Financiën*. Motie van het lid Van Raan c.s. van 23 februari 2022. Tweede Kamer, vergaderjaar 2021/2022, 35925, nr. 159.
- TK (2021/2022d). *Kabinetsformatie 2021*. Motie van de leden Klaver en Ploumen van 19 januari 2022. Tweede Kamer, vergaderjaar 2021/2022, 35788, nr. 135.
- TK (2022/2023a). *Miljoenennota: Investeren in nu en later*. Tweede Kamer, vergaderjaar 2022/2023, 36200, nr. 1.
- TK (2022/2023b). *Wijziging van enkele belastingwetten en enige andere wetten (Belastingplan 2023)*. Motie van de leden Van Raan en Romke de Jong van 9 november 2022. Tweede Kamer, vergaderjaar 2022/2023, 36202, nr. 121.
- UNECE (2014). *Conference of European Statisticians Recommendations on Measuring Sustainable Development*. New York/Genève: United Nations Economic Commission for Europe.
- Universiteit Utrecht (2023). *Brede welvaart afgelopen drie jaar nagenoeg stabiel*. Geraadpleegd 23 januari 2024 via <https://www.uu.nl/nieuws/brede-welvaart-afgelopen-drie-jaar-nagenoeg-stabiel>.
- Vermeij, L. en W. Hamelink (2021). *Lang niet toegankelijk. Ervaringen van Nederlanders met een lichamelijke beperking als spiegel van de samenleving*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Vollebergh, H. (2022). Beleidsdebat brede welvaart prima theoretisch gefundeerd. In: *Economisch Statistische Berichten*, jg. 107, nr. 4808, p. 164-167.
- Vrooman, C. (nog te verschijnen). *De kwaliteit van de samenleving. Het uitkomstbegrip in het strategisch kader van het SCP*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

- Vrooman, C., J. Boelhouwer, J. Iedema en A. van der Torre (2023). *Eigentijdse ongelijkheid. De postindustriële klassenstructuur op basis van vier typen kapitaal. Verschil in Nederland 2023*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- WCED (1987). *Our common future. From one earth to one world*. Oxford: World Commission on Environment and Development.
- Weerd, E. de (2019). 'Brede welvaart' in beleid en politiek: "Slotwoord is nog niet gesproken." Verslag discussiebijeenkomst PBL en ESB 24 april 2019. Geraadpleegd 23 januari 2024 via esb.nu/brede-welvaart-in-beleid-en-politiek-slotwoord-is-nog-niet-gesproken.
- Wisman, J.D. (2019). Adam Smith and Thorstein Veblen on the pursuit of status through consumption versus work. In: *Cambridge Journal of Economics*, jg. 31, nr. 1, p. 17-36.

© Sociaal en Cultureel Planbureau
Den Haag, februari 2024

Contact

Sociaal en Cultureel Planbureau
Postbus 16164
2500 BD Den Haag
www.scp.nl
info@scp.nl

Auteurs

Simon Tunderman, Christine Carabain en Jeroen Boelhouwer